

ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВОТО ОТ ВЪЗРАЖДАНЕТО ДО СРЕДАТА НА 20 ВЕК – ПРАКТИЧЕСКАТА ИНТЕРПРЕТАЦИЯ НА ЗАРАЖДАЩАТА СЕ БЪЛГАРСКА ПРЕДПРИЕМАЧЕСКА КУЛТУРА

Александър Тихомиров Личев

Стопанска академия „Д. А. Ценов“ – Свищов
катедра "Индустриален бизнес и предприемачество"
e-mail: a.lichev@uni-svishtov.bg

Резюме: Настоящата разработка е насочена към изследване еволюцията на предприемачеството по българските земи. Анализът засяга условията за възникване и развитие на предприемаческата институция в широк контекст от връзки и взаимозависимости. Открити са формирани се с времето специфични черти, присъщи на предприемаческата култура в България. Вникването в дълбочината на генезиса на българското предприемачество и позоваването на менталитета и традициите у нас биха могли да се окажат ценна предпоставка при определяне насоките за бъдещо развитие.

Ключови думи: еволюция, индустриално предприемачество, инициативи, предизвикателства, предприемаческа култура

JEL: L26, N40, O14, R11.

ENTERPRENEURSHIP FROM THE RENAISSANCE TO THE MIDDLE OF THE 20TH CENTURY-THE PRACTICAL INTERPRETATION OF THE EMERGING BULGARIAN ENTREPRENEURIAL CULTURE

Aleksandar Tihomirov Lichev

D. A. Tsenov Academy of Economics – Svishtov
Department of Industrial Business and Entrepreneurship
e-mail: a.lichev@uni-svishtov.bg

Abstract: The current paper aims to research entrepreneurship's evolution in Bulgarian lands. The analysis concerns the conditions for the emergence and development of the entrepreneurial institution in a broad context of connections and interdependencies. Specific features inherent to the entrepreneurial culture in Bulgaria have been formed over time. Insight into the depth of the genesis of Bulgarian entrepreneurship and the reference to the mentality and traditions in our country could prove to be a valuable prerequisite when determining the direction for future development.

Key words : evolution, industrial entrepreneurship, initiatives, challenges, entrepreneurial culture.

JEL: L26, N40, O14, R11.

Въведение

Основен интерес в настоящата разработка представлява генезисът на българското предприемачество, предоставящ богат съдържателен материал

за разсъждения, оценки и откриване на перспективи за бъдещо развитие. На база конкретните условия в българските земи биха могли да се разберат по-добре процесите, които се случват в съвременна България. Тръгвайки от корените на предприемаческата активност, можем да уловим духа на българското предприемачество с неговата специфика.

България е част от европейското икономическо и културно пространство. Заедно с това върху формирането на родното предприемачество и на деловия манталитет у нас определено е дало отпечатък влиянието на множество разнопосочни сили. В тази връзка е основателно да считаме, че поставените въпроси имат непреходно значение и са актуални при съвременните условия.

Обект на настоящото изследване е българското предприемачество до средата на 20 век.

Предмет на изследването са процесите и тенденциите в развитието на предприемачеството по българските земи.

Защитава се тезата за обусловеността на състоянието и духа на българското предприемачество от сложна съвкупност фактори, съпътстващи развитието на нашата страна през вековете.

Основната **изследователска цел** е, на базата на задълбочено проучване и анализ на историята на предприемаческата институция в България да се улови логиката на процесите в българските условия. Презумпцията е, това да послужи като отправна точка за по-добро разбиране на проблемите и предизвикателствата пред съвременните български предприемачи с оглед изграждането на адекватен подход за адаптация към динамиката на новите икономически реалности.

Поставената цел се декомпозира в следните **изследователски задачи**:

1. Да се открият основните моменти в еволюцията на българското предприемачество, като се маркират характеристиките на отделните етапи от развитието на предприемаческата инициатива.

2. Да се идентифицират приоритетите, ценностните ориентации и ключовите личностни качества на ранните български предприемачи.

3. В контекста на системата от връзки и взаимозависимости да се изведат основните трудности в българските условия и да се потърсят исторически установилите се успешни пътища за преодоляването им.

4. През призмата на исторически формиралите се характерни черти на националния манталитет и деловата култура да се вникне в дълбочината на българската предприемаческа традиция.

Използваните изследователски методи и подходи са: исторически подход, системно-структурен подход, дескриптивен подход, прескриптивен подход, базовите методи на индукцията, дедукцията, традукцията, анализа и синтеза, метод на сравнението и др. Всички те са приложими към изведените обект и предмет.

1. Предприемачеството в контекста на националния манталитет и култура

Предприемаческата култура утвърждава определен ценностен дух и стил на делово поведение. Тя е механизъм за регулиране на действията както в стандартни, така и в особени ситуации при условията на неопределеност на средата.

Българската предприемаческа култура се формира постепенно – плахо, бавно и трудно, като през десетилетията на своето съществуване и развитие претърпява сложни преобразувания във връзка с процесите в съвременния свят. Зараждащата се през Възраждането предприемаческа култура засяга настройката на мисълта, от която впоследствие произтичат икономическите активности. Тези активности не се явяват даденост. Те са следствие именно от една *нова, модерна за времето си ментална нагласа и качества на характера на българина*.

В името на едно по-обосновано и обективно представяне на предприемачеството у нас е необходимо да се разбере онова, което се извършва в дълбочината на историческия бит, в нагласите, в междуличностните отношения и стопански контакти – там, където са корените на нашето предприемачество. Изследвания, посветени на българската народопсихология, показват напластявания в манталитета, чийто носител е фигурата на „прохождащия“ български предприемач.

Предшестващите появата на първите предприемачи 2 – 3 столетия са времето на *патриархалния колективистичен дух* на селската задруга по българските земи. Господстващи принципи са тези на братството, равенството, взаимопомощта. Водещ е публичният интерес. Основен регулатор е общественото мнение, базирано на нравите и обичаите. Поведението на личността е максимално стандартизирано, уеднаквено съобразно традиционни образци. „Дебелата обвивка от калъпите на обичаите пречи на изявата на индивидуалната специфика на човека, ... чието изграждане като личност представлява всъщност поемане, наслагване в него на норма след норма, на обичай след обичай, ... едно внедряване на традициите в съзнанието“ (Драганов, 1974, стр. 78-80).

За българското общество е *типична нивелацията и отсъствието на изявен индивидуализъм*. Неразвитостта на личностното начало изключва персоналното поемане на отговорност и инициативи. В многовековните традиции на отношенията най-добре се изявяват положителни моменти – нравствени качества като: доверчивост, честност, чистосърдечност, взаимно уважение и непресметната загриженост за другия. Те са комбинирани с упоритост, търпеливост, трудолюбие, жизнеутвърждаващ оптимизъм (Личева, 2001, стр. 44-45). Трудът е заемал възлово положение в живота на българина и е бил факторът за утвърждаването на общностните правила. Годор Панов отбелязва, че трудът е бил издигнат до смисъл на съществуването, мерило

за човека и поставен над всяка религия. "Българинът е във висша степен трудолюбив. Работата за него е Бог и като работи, той свещенодейства" (Панов, 1992, стр. 267). Този момент е особено важен предвид качествата, които се изискват от възрожденските ни предприемачи и особените трудности, през които е следвало, те да преминават. И именно в тази връзка трябва да се подчертае – трудът е източник на материални блага, но и на себеуважение.

Иван Хаджийски пише, че: „трудът се осмисля не като лично, а като общо дело – „дружно усилие" (Хаджийски, 1974, стр. 52). Така се моделира триединството: колективна собственост, съвместен труд и общо потребление. Основна движеща сила е оцеляването – „оцеляване чрез упорит труд и взаимопомощ", което обяснява и силата на колективистичното начало. Българското трудолюбие е „трудолюбие на бедността, лишено от размах, инициатива, дълбоко покорно на рутината и консерватизма" (Рискове на прехода, 1994, стр. 75). Конкретните условия са причина за неувереност в собствените сили, умереност, предпазливост.

Следователно във времето, *когато Западът се отваря за трансформациите на модерността, българското общество и стопанство у нас функционират в условията на непазарност и затвореност, на своеобразна идиличност и "морална конкуренция"*. Това е предхождащият предприемачеството контекст – неблагоприятен, макар и заслужаващ положителна в морално отношение оценка. Предстои, българските предприемачи да преодолеват не само чисто икономически и политически трудности, но и предизвикателството за надхвърляне на дълбоко вкоренените представи и вярвания за дейността. Всичко това формира обяснителната рамка на българското предприемачество – доста по-различна от Веберовата.

Прототип на българското предприемачество е занаятчийството – прогресивна за времето си форма, свързана с градския начин на живот и т. нар. еснафски сдружения. Развива се индивидуализмът като типично за дребния собственик качество. На този етап *индивидуализмът кореспондира с духа на благородната съревнователност и сътрудничество, инициативност и утвърждаване на личната отговорност*. В този смисъл на преден план се извежда разбирането за *професионална чест и достойнство*. Добрата репутация на професионалиста се основава върху качеството на неговия труд, върху добросъвестността и почтеността му и е условие за успеха. „Много важно значение във връзка с мотивацията има обстоятелството, че признанието на личността е израз на положителната обществена оценка, давана за труда и способностите. Този момент визира запазилата се, макар видоизменена роля на общественото мнение като фактор, влияещ силно върху съзнанието“ (Личева, 2001, стр. 48-49).

Ценени са качества като изобретателност, упоритост, самодисциплина, всеотдайност, както и компетентности, които се постигат със системно обучение. Битуват понятията за съвест, срам, честна дума, вярност

към дадено обещание. Както и на Запад, ценена е и пестеливостта (доколкото тази черта е определяща за дребнособственическата психика). Това се обяснява като резултат от „денонощен и изтощителен труд“. Първоначално инициативните българи търсят преди всичко смисъл на дейността. Ето защо *самата печалба не се възприема като самоцел, а се свързва с моралното удовлетворение от полагането на полезен за обществото труд*. Такива са здравите нравствени устои, положени върху подобаващата на българския дух традиционна система от ценности. Те са добър залог за бъдещето.

С установяването на индустриалното общество в България силно се разгръща *индивидуалистичната тенденция*, свързана със стремежа към замогване и постижения. Променя се системата от ценности, като трудовата взаимопомощ и моралното равенство нямат повече място в надпреварата за натрупване на капитали. Налага се „култът към парата“. Конкуrentната борба в защита на собствения икономически интерес се води с различни средства. Иван Хаджийски подчертава, че доминират условията на съперничество при неясно установени правила и норми. (Хаджийски, 1974, стр. 151). Мисълта за „догонването“ на по-развитите държави често се развива в стремеж към заимстване и подражателство, а това води до деформации. В същото време българският предприемач проявява изключителната си креативност и целеустременост, генерирайки нови идеи с оглед приспособяване към условията на средата. Той се явява противоречива фигура, пресечна точка на положителни и отрицателни качества, но определено е носител на прогреса. Предприемачът прокарва пътя на новите отношения в българското общество.

2. Начало на предприемаческата инициатива в България

Предприемачеството в българските земи възниква закономерно на определен исторически етап, като разгръщането на процесите първоначално има стихийен характер. Решаващи са измененията в стопански план. В тях следва да се търсят корените на предприемачеството у нас.

В еволюцията на българската предприемаческа практика се открояват няколко *основни етапа*, всеки от които се отличава със свои характерни черти. Тези етапи съответно са: ¹

1. Възрожденско предприемачество (от 18-ти и 19-ти век до Освобождението).
2. Предприемачеството от Освобождението (1878 г.) до Балканските войни (1912).
3. Предприемачеството от времето между Първата световна война до 1947 г.

¹ Периодизацията е дадена по: Христова, В. и И. Стоянов. Предприемачеството - теоретични основи и практически измерения. В. Търново, "Ай енд Би", 2015, с. 80.

4. Предприемачеството в условията на централизирано-планово стопанство при социализма.

5. Съвременно предприемачество (от 1989 г. до днес).

Корените на българското предприемачество са още в далечните 17-ти 18-ти век и дори преди това – първите наченки на „производствени“ дейности у нас се срещат още в далечната 1348 г. (Денева, А. и др. 2021). Особено значение имат „благоприятните географски условия, създаващи необходимите предпоставки за подем в стопанското развитие“ (Денева & Христова, 2021, стр. 33). Това обаче са начални стъпки под формата на отделни инициативи на предприемчиви и замогващи се от стопанска дейност български граждани, а не системен процес. Постепенно в тези инициативи биват въввлечени все повече лица, притежаващи будност, енергичност и решителност да поемат отговорностите за свои рисковани начинания.

Началото на българското предприемачество в *качеството му на модерна стопанска дейност* е положено през 18–19 в., когато по българските земи се откриват по-явни проявления на т. нар. „*предприемачески дух*“. Катализатори на процесите се оказват множеството изменения в Османската империя в период, когато Западният свят вече е поел по пътя на ускореното икономическо развитие.

Предприемаческите инициативи на българите са свързани с полагане на стопански отношения от нов тип като отрицание на феодалните отношения. Това са наченки на капиталистическо стопанство, което притежава исторически потенциал за разгръщане и осигуряване просперитета по нашите земи. Новите тенденции са обективно обусловени от естеството на епохата и в тях се включват все повече представители на българското общество, бавно формирайки съсловието на първите наши предприемачи.

Именно от *периода на Възраждането* се формира в общи линии предприемаческа общност със свои специфични интереси и своеобразна професионална култура. В кръга на първите предприемачи у нас попадат търговци и занаятчии, някои земевладелци (чифликчии), представители на манифактурното производство, а впоследствие и индустриалците. Това всъщност са представителите на обществения и стопанския елит на българската нация. Те изграждат предприемаческото съсловие. В тяхно лице се разгръща постепенен процес на замогване на населението, „генерират се, макар и скромни, прояви на просперитет“ (Христова В. , 2018, стр. 153).

Предприемаческите начинания на възрожденските българи са факт, въпреки неблагоприятните условия: липсата на собствена държава като опора, икономическа и политическа нестабилност и несигурност, заплахите от фалит и редица финансови затруднения, безредици и разбойничество, недостатъчна регламентираност на предприемаческата дейност и др.

Реформите в Османската империя до известна степен успяват да допринесат за успеха на различни предприемачески начинания. Те полагат правна основа за свободна дейност – стопанска, културна и др., и макар да

остават преобладаващо „на хартия“, провокират по-инициативните българи да задвижат натрупан потенциал, дух, енергия. Това е основание за следната констатация: „Предприемачът на Възраждането следва свой път на развитие, съобразен с условията на стопанска изява в Османската империя и различен от този на западноевропейския си колега във времето на “Индустриалната революция“, а и след това“ (Русев И. , 2019, стр. 44).

Много характерно за началния етап е търговското предприемачество с неговите форми на изява: от индивидуални търговци – производители до организирани в търговски къщи и широки мрежи търговци, с позиции както на вътрешния пазар, така и на международните пазари. Успоредно с експанзията на търговията, инициативни представители на еснафите бележат предприемачески изяви, окрупняват мащабите на дейността си, преминават към манифактурно производство, а впоследствие учредяват първите български фабрики. Фабриците са с рационален тип производство – с организация от капиталистически тип.

Първите фабрики по българските земи се появяват през 30-те и 40-те години на 19 век в областта на текстилното производство и обслужват преобладаващо потребностите на армията и имперската администрация. Те са разположени в определени възрожденски центрове като: Сливен, Габрово, Карлово, Калофер, Трявна, Пловдив, Пазарджик, Свищов, Котел, Жеравна, Тетевен, Бургас и др. Дело са на известни български предприемачи като Добри Желязков–Фабрикаджията, братя Гюмюшгердан. Откриват се имената и фамилиите на братя Пулеви, братя Евлоги и Христо Георгиеви, Григор и Димитър Начович, Цвятко Радославов, Александър Георгиев–Коджакафалията, хаджи Христо Рачков и др. До Освобождението фабриците в българските земи наброяват около 20, като се съсредоточават в отрасли, изискващи по-малко разходи и инвестиции – предимно в тютюнопроизводството, спиртоварството, мелничарството, тъкачеството и др. Ползват старо техническо оборудване от различни европейски страни и нерядко се налага да преустановят дейността си.

През Възраждането се създават сдружения, които първоначално са на роднинска основа. Предприемачите са носители на нов тип икономическо мислене и стопанска култура. "В качеството на икономически субекти те формират нагласи, изграждат модерно функциониращи капиталистически структури и променят социалния и културен облик в отделни населени места или региони. Техните професионални практики са силно повлияни от редица външни и вътрешни фактори, които обуславят имперската политика или европейските амбиции на Балканите“ (Атанасова, 2019, стр. 119).

Върху мащабите на стопанските инициативи влияят някои ограничения и обстоятелства. Видимо актуална е темата за фалитите. Източниците дават сведения за множество фалити на наши предприемачи. В някои случаи заради възможността да не се изплащат дълговете, се предизвиква и "умишлена несъстоятелност" (Русев И. , 2021, стр. 54-55).

На този начален етап ролята на формалните институции като регулиращи деловите отношения е по-ограничена. Съществуват обаче данни за наличие и добросъвестно съблюдаване на професионални „търговски етични кодекси“, регулиращи взаимоотношенията чрез норми и правила. От тях се добива представа за характерни черти в манталитета на възрожденските предприемачи. Могат да се открият ключови категории като: честност, която присъства навсякъде, също доверие, разбирателство, вярност, почтеност, коректност, всеотдайност. Това са принципи – морални норми, чието пристъпване е недопустимо. Те добре изпъкват, както от сведения за бита и междуличностното общуване, така и от договори и делова кореспонденция. Набляга се върху словосъчетанията „честни имена“, „добро име“, „доверен човек“, „почитание и чест“. Отмятането от поети ангажменти, неспазването на обещания, на дадена дума, причиняването на вреда и пр. се считат за „срамно нещо“. Те биват дълбоко осъждани в съсловието, доколкото уронват добрата му репутация и не са предпоставки за успешен бизнес.

Повечето наши възрожденски предприемачи не притежават добро образование, но са любознателни и с природна интелигентност, което им помага да интерпретират опит, да преценяват адекватно ситуации и партньори и да се учат „в движение“.

Ключово значение за предприемаческата дейност се отдава и на генетичните дадености, залегнали в основата на значими делови качества. В този смисъл е важна семейната (родова) среда, възплъщаваща предприемаческия дух и нагласа. Изтъкнати възрожденски фамилии целенасочено формират качества у своите приемници, увеличавайки по този начин човешкия и социалния капитал за стопански просперитет.

Съвсем логично в тънкостите и тайните на предприемаческата дейност са посвещавани основно близки родственици като лица, на които може да се има доверие. Заедно с това се осъществяват тесни връзки между отделни по-заможни и доказали качества си фамилии, което води до кумулиране на финансов потенциал за предприемаческа дейност и съхраняване на съответния „генетичен фонд“.

Относно разглеждания период може да се приведе обобщението на И. Найденов: „Възрожденските предприемачи се раждат, но и създават/култивират чрез придобития опит и познания" (Найденов, 2019, стр. 159).

3. Развитие на предприемачеството след Освобождението

Времето от Освобождението на България до Балканските войни бележи втория период в еволюцията на родното предприемачество. Този период поставя началото на свободното организиране на предприемаческата дейност. Осъществяват се изменения, свързани с ускореното навлизане на капиталистически отношения. Характерно е преплитането на различни

конструктивни и деструктивни тенденции, което прави развитието доста противоречиво.

От Освобождението (1878 г.) до Съединението (1885 г.) в Пловдив се изграждат 12 промишлени предприятия, в Габрово – механичната вълнено-текстилна предачница, в Севлиево – кожарско предприятие. Във Варна се учредява „Първо българско анонимно привилегировано дружество за памучни прежди“, разполагащо с вносни машини с висока производителност.

През 1887 г. в България има вече 92 фабрики, през 1894 г. – 130, а през 1900 г. те наброяват 143 с 5848 работника. До 1894 г. само в Сливен са изградени 16 фабрики, във В. Търново работят фабрики за коприна, както и бояджийска фабрика, в Трявна – фабрика за гайтани и 2 фабрики за шаяк, в Свищовско – 2 плетачници, в Казанлък – текстилна фабрика, в Карлово е най-модерната за времето копринена фабрика. Според Иречек производството в България е качествено и се равнява на западна изработка.

Времето след Освобождението е период на първоначалното натрупване на капитала. Обновява се технологичната база и се променя организацията на труда. Част от семейните предприемачи се разоряват и присъединяват към формиращата се работническа класа. Същевременно едрите предприемачи натрупват нови капитали (с практики, които невинаги са коректни). Те влагат капиталите си в различни сфери на стопанска дейност.

В периода от 1897 до 1901 г. страната ни е обхваната от икономическа криза, която разстройва земеделието, промишлеността, търговията, финансите. След кризата цялата българска икономика бележи подем. „Пазарът се оживява, производството се увеличава, фабричната промишленост се стабилизира – започва процесът на концентрация и централизация на капиталите“ (Патарчанов, 2016, стр. 165). „Особено силно е развитието на индустриалното предприемачество, безрезервно подкрепено от държавата. Гласък получават търговското, банковото, застрахователното предприемачество“, докато аграрното предприемачество значително изостава (Христова В., 2018, стр. 156). В. Христова отбелязва, че темповете на индустриализация изостават в пъти, сравнено с тези на другите западноевропейски страни и Русия, но макар и бавно все пак тези процеси са започнали, развиват се и се ускоряват. Натрупват се капитали.

Крупни предприемачи, действащи в икономическата система на свободната българска държава, например в Габрово са: фамилията Калпазанови, фамилията Момерин, индустриалецът Иван Хаджи Беров, който дава пример за социална отговорност и грижа за благоденствието и за образованието на персонала в своята фабрика. Известни са сливенските предприемачи Саръиванови, братята Калови; Иван хаджи Петров – общественик и инициатор на търговско-индустриалната камара в Бургас; производители и търговци на розово масло за Международния пазар като фамилиите Шипкови, Оризови, Папазови и др. от някои подбалкански селища. Всички те са образци за решителност, ширококомислие, възприемчивост, адаптивност,

откриване и капитализиране на нови възможности, отговорност пред общността и дори филантропия.

Изследваният период е обект преобладаващо на положителни оценки. Жак Натан отбелязва: „Периодът от началото на 20-ти век до балканските войни е период на усилено индустриално развитие на България“ (Натан, 1957, стр. 342). Във връзка с потребностите на времето се основават първите професионални училища, както и търговски гимназии. В изключителна степен се разчита на дарения от страна на заможни българи.

Оценката на поведенческите проявления на предприемачите в този сложен период е диференцирана – варираща между двата полюса. Дават си среща различни качества – добродетели и пороци. От една страна, във връзка с ожесточената пазарна конкуренция и личностните амбиции, се развиват корупционни практики и редица други негативни явления. Надпреварата за повече печалби е в своя разгар. От друга страна, родолюбиви българи, водени от алтруистични и патриотични подбуди, продължават традицията от Възраждането да извършват обществени благодеяния. Много активна е дарителската дейност за национални и регионални каузи, свързана с развитието на просветата и науката, градоустройството и др. Със своята социална и морална ангажираност, надхвърляйки личния си интерес, видни предприемачи допринасят за всестранныя прогрес на страната ни. Като изразители на най-добрите качества, заложили в националния характер на българина, те оставят имената си в историята.

4. Българското предприемачество в периода 1912 г. – 1947 г.

Това време е силно наситено откъм исторически събития и икономически трансформации. Върху него рефлектират двете Балкански войни, Първата световна война с нейните последствия, кризи, а също и Втората световна война с радикалната промяна на историческата ситуация в средата на 40-те години на 20-ти век.

Трябва да се подчертае, че вследствие на войните България изживява национални катастрофи, свързани с политически и икономически санкции. Това довежда до влошаване на условията в страната. По отношение резултатите за индустриалното развитие у нас след серията от трите последователни войни в началото на века може да се приеме, че е налице двойствено влияние. „От една страна, те нанасят много разрушения на икономиката ни, но от друга – създават условия за нов икономически растеж“ (Денева, А., 2019, стр. 232-233). През годините на войните чувствително нараства броят на по-големите индустриални предприятия – с около 80%, като средногодишно се създават около 122 нови предприятия.

Обективно погледнато, налице са тежки последици и изпитания за българското общество във всички области, които обаче са и катализатори на

процеси. По отношение на дребното предприемачество в аграрния сектор и в градското стопанство (главно занаятчийското производство) се засилва тенденцията към икономическа дестабилизация, последвана от разоряване и смяна на социалния статус на значителни групи от хора. Едрото предприемачество – на индустриалци и търговци, бележи възход. Развива се тенденцията към обединяване, като се учредяват монополистични образувания (картели и др.) за защита на общи интереси. Засилват се концентрацията и централизацията на капитала (Христова & Стоянов, 2015, стр. 83-84).

Активността на държавната намеса посредством провеждане политиката на протекционизъм допринася за разгръщане на предприемаческия потенциал и за реализацията на множество стопански инициативи. Това от своя страна е предпоставка за успешно преодоляване на следвоенните затруднения и достигане до по-високи равнища в производството и в търговията. Откриват се нови предприятия и постепенно намалява относителният дял на чуждите капитали в индустрията. Увеличава се износът на стоки.

През 1928 г. се приема Закон за насърчаването на местната индустрия, отразяващ актуалните особености на средата тогава. Чрез съответни нормативни актове държавата се стреми да регулира стопанството в условията на кризата и Голямата депресия (1929–1934 г.). Очертават се пътища за стабилизация. Провежда се антикризисна политика. Сключват се и редица търговски договори с други страни. Особено се засилва стокообменът с Германия, което е свързано със взаимен интерес (Димитров, 2021, стр. 186-193). В началото на 30-те години на 20-ти век се създават 40 нови картела и 7 мощни финансови групировки. Работи се върху подобряването на транспортната инфраструктура и съграждането по-скоро, усвояването на подземни природни богатства и други. Целенасочено се прокарва определена фискална политика за стабилизиране на държавните приходи. Индустриализацията на страната продължава с не особено бързи, но стабилни темпове. Динамично развитие бележи хранително-вкусовата промишленост. Месопреработвателни, консервни предприятия функционират около София, Пловдив, (вкл. гара Кричим), Плевен, Пазарджик, Русе. Разцвет бележат производството и износът на цигари, като в навечерието на Втората световна война функционират 52 цигарени фабрики с общо 4000 работници. През 1939 г. работят 1159 мандри, преработващи 73,9 млн. литра мляко. Стартира производството на растителни масла – първите екстракционни инсталации се изграждат в с. Жабляно (Пернишко) – 1923 г. и в Свищов – 1924 г. (Патарчанов, 2016, стр. 167).

Констатацията за състоянието към края на разглеждания период е следната: функционират предимно предприятия на леката промишленост, изискващи по-ниски капиталовложения; мащабите на тези предприятия не са големи (ок. 26 работници); техническата реконструкция и приложението на новости в индустрията – по обективни и субективни причини, са затруднени, забавени; производителността на труда все още е относително ниска

в сравнение с тази в други по-развити страни. Същевременно се снижава относителният дял на чуждия капитал в индустрията от 16–18% (1931 г.) на около 12% (1941 г.) (Беров, 1974, стр. 104-146).

Развитието на предприемачеството в България продължава с ускоряващи се темпове до момента на радикалната промяна на политическия курс след 1944 г.

Заключение

Приведените в разработката факти, интерпретации, обобщения показват мащабите и характера на предприемачеството у нас. Познаването и разбирането на историческия опит в предприемаческата дейност на всяка една страна е ценен източник на идеи за бъдещо успешно развитие.

Зараждането и разгръщането на предприемачеството в българските земи е сложен, труден и противоречив процес, оставил своя отпечатък и до днес. От Възраждането, когато се полагат основите на родното предприемачество, до средата на 20 в. могат да се проследят множество трансформации както в стопански, така също в социален и идейно-културен план. Те са част от общата възходяща тенденция към утвърждаване на модерните икономически отношения. Преодоляват се затвореността и застоят. Увеличават се стимулите за българските предприемачи в различните области на стопанството. Зараждащата се конкуренция проявява своите градивни функции. Провокирано е култивирането на много важни делови качества като инициативност, действеност, съзидателност, отговорност, готовност за поемане на рискове. Отключват се „предприемаческият дух“ и предприемаческата енергия.

Промените в начина на водене на стопанство предизвикват радикални изменения в начина на мислене, в нагласите и в поведението в широк обществен план. Постепенно българската общност започва да се преориентира към нови хоризонти. Това става въпреки устойчиво битуващи антипазарни нагласи от миналото и дори успоредно с тях. Дълбоко в народопсихологията на българина се разгръща противоборство на ценности, напластени от различни епохи. Новото си прокарва път, но има опорни точки в собствено българските добри практики.

Развитието на предприемачеството у нас е съпътствано от непрекъснати предизвикателства и проблеми, а историческият прочит показва, че в най-неблагоприятните моменти предприемачите използват алтернативни стратегии, оцеляват и просперират. Съвременното българско предприемачество трябва да осмисли собствения си потенциал, стимули и пътища за просперитет, адаптирайки се по този начин към повишените изисквания в силно динамични и сложни делови реалности.

Използвани източници

- Casson, M. (2010). *Enterpeteurship: Theory, Networks, History*.
- Casson, M. C. (2013). The Entrepreneur in Histori: From Medieval.
- Атанасова, С. (2019). Кризи и възможности за развитие: из стопанските практики на български търговци от втората половина на XIXв. *Известия на ЦСИИ*.
- Беров, Л. (1974). *Икономическото развитие на България през вековете*. С.: Профиздат.
- Денева, А. (2019). Нормативната рамка на българската индустрия – опит за справяне със стопанските кризи / *Известия на ЦСИИ . Proceedings of CEHR*.
- Денева, А., & Христова, В. (2021). *Предприемачество. ч. 1*. Свищов: Свищов, АИ „Ценов“.
- Димитров, М. (2021). Средата за стопанска дейност в България през 30-те години на XX в. – условия и фактори. *Известия на ЦСИИ . Proceedings of CEHR*.
- Драганов, М. (1974). *Душевност на българския селянин*.
- Личева, К. (2001). *Българското общество, бизнесът и моралът*. Свищов, АИ „Ценов“, . Свищов: АИ „Ценов“.
- Найденов, И. (2000). *Предпоставки за появата на предприемаческо съсловие в селищата от Старопланинския регион през Възраждането*. В: "Котел и Старопланинският регион - икономика, миграции, общество, Сборник изследвания, УИ "Св. Климент Охридски", С., 2000. София: Св. Климент Охридски.
- Найденов, И. (2018). Ролята на институциите в предприемаческата дейност на братя Пулиевци (1839 – 1868) / *Известия на ЦСИИ . Proceedings of CEHR*.
- Найденов, И. (2019). (2).
- Натан, Ж. (1957). *Стопанска история на България*. София: Наука и изкуство.
- Панов, Т. (1992). *Психология на българския народ*. Велико Търново.
- Патарчанов, П. (2016). Състояние и перспективи в развитието на потребителската индустрия в България. *Годишник на СУ „св. Климент Охридски“, Геолого-географски факултет, кн. 2, т. 109, 2016*.
- Рискове на прехода*. (1994). София.
- Русев, И. (2019). *Предприемачеството през епохата на Българското Възраждане XVIII-XIX век. / Някои идеи за обхвантно изследване по темата. "Дарителство и предприемачество на Балканите през XIX в. ". Сборник с материали от международна конференция, посветена на 200-годишнината от рождението на Евлоги Георгиев*. София: Климент Охридски.

- Русев, И. (2021). Предприемачът на Българското възраждане през изпитанието на фалита. *Известия на ЦСИИ/ Proceedings of CEHR*.
- Хаджийски, И. (1974). *Съчинения. Т. I, Оптимистична теория за нашия народ*. София.
- Христова, В. (2018). Подкрепата за предприемачеството в България през вековете – някои аспекти / Известия на ЦСИИ. *Proceedings of CEHR*.
- Христова, В., & Стоянов, И. (2015). *Предприемачеството – теоретични основи и практически измерения*. В.Търново: "Ай енд Би".

СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ „Д. А. ЦЕНОВ“ - СВИЦОВ

НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ
НА ДОКТОРАНТИ

ГОДИШЕН
АЛМАНАХ

ГОДИШЕН

АЛМАНАХ НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ НА ДОКТОРАНТИ

Том XV, 2022

Книга 18

Том XV, 2022 г.
Книга 18

Академично издателство
„ЦЕНОВ“ - Свищов

СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ „Д. А. ЦЕНОВ“

ГОДИШЕН
АЛМАНАХ
НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ
НА ДОКТОРАНТИ

Том XV – 2022, книга 18

Студии и статии

АКАДЕМИЧНО ИЗДАТЕЛСТВО „ЦЕНОВ“ – СВИЩОВ

РЕДАКЦИОНЕН СЪВЕТ:

Доц. д-р Красимира Славева – главен редактор
Проф. д-р Марина Николова – зам. главен редактор
Доц. д-р Пепа Стойкова
Доц. д-р Ваня Григорова
Доц. д-р Христо Сирашки
Доц. д-р Петранка Мидова
Доц. д-р Николай Нинов
Доц. д-р Людмил Несторов

Екип за техническо обслужване:

Анка Танева – стилев редактор
Ст. преп. Иванка Борисова – превод и редакция
на английски език
Милена Александрова – технически секретар

Съдържание

Студии

Анна Димитрова Димитрова
ПРЕКИ ЧУЖДЕСТРАННИ ИНВЕСТИЦИИ – ИКОНОМИЧЕСКИ РАСТЕЖ И
ДЕТЕРМИНАНТИ НА ПРИВЛЕКАТЕЛНОСТТА: ЛИТЕРАТУРЕН ОБЗОР5

Велизар Руменов Йорданов
ПРОУЧВАНЕ ПРОЕКТИРАНЕТО НА ДИСТРИБУЦИОННИ
КАНАЛИ ЗА ХРАНИТЕЛНИ СТОКИ:
КОНЦЕПТУАЛНО-МЕТОДОЛОГИЧНИ И ЕМПИРИЧНИ АСПЕКТИ26

Галя Колева Монева
МЕНЮ ИНЖЕНЕРИНГ – ИНСТРУМЕНТ ЗА ПРИЛОЖЕНИЕ НА РЕВЕНЮ
МЕНИДЖМЪНТ В РЕСТОРАНТЪОРСКИЯ БИЗНЕС52

Грета Иванова Иванова
ИНТЕГРИТЕТЪТ В ОРГАНИТЕ НА ИЗПЪЛНИТЕЛНАТА ВЛАСТ
В БЪЛГАРИЯ75

Диман Христов Каранфилов
РИСКОВЕ ЗА ДЪРЖАВНИЯ БЮДЖЕТ ПРИ ПРИЛАГАНЕ
НА НУЛЕВА СТАВКА ПРИ ВОД МЕЖДУ БЪЛГАРСКИ
И РУМЪНСКИ ДРУЖЕСТВА93

Изабела Филипова Йонкова
РЕЛАЦИЯ „ЕТИЧНА ИНФРАСТРУКТУРА – ДОБРО УПРАВЛЕНИЕ“
В ПУБЛИЧНИЯ СЕКТОР115

Статии

Александра Георгиева Ангелова
ЕВРОПЕЙСКИ ПЛАНОВЕ И ПРОГРАМИ ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ
И ПРИОБЩАВАЩ РАСТЕЖ В РАЗВИВАЩИТЕ СЕ ИКОНОМИКИ139

Александър Тихомиров Личев
ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВОТО ОТ ВЪЗРАЖДАНЕТО ДО СРЕДАТА НА 20 ВЕК –
ПРАКТИЧЕСКАТА ИНТЕРПРЕТАЦИЯ НА ЗАРАЖДАЩАТА СЕ
БЪЛГАРСКА ПРЕДПРИЕМАЧЕСКА КУЛТУРА153

Алексей Асенов Гудев
ПРОБЛЕМИ ПРИ ОБЛАГАНЕТО С ДДС НА ТУРИСТИЧЕСКИ
ДРУЖЕСТВА В ХИПОТЕЗА НА ФАЛИТ167

Анатоли Филипов Велковски
МИТНИЧЕСКИЯТ СЪЮЗ И ВЪНШНАТА ТЪРГОВИЯ
НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ – ДИНАМИКА И ТЕНДЕНЦИИ177

Богомил Методиев Богомилов ЛИДЕРСТВО И ОРГАНИЗАЦИОННО РАЗВИТИЕ.....	191
Ваня Владимирова Галчева НАСОКИ ЗА ПОДОБРЯВАНЕ НА ФИНАНСОВИЯ МЕНИДЖМЪНТ НА ТЪРГОВСКИТЕ АВТОМОБИЛНИ ПРЕДСТАВИТЕЛСТВА В БЪЛГАРИЯ	201
Васил Пламенов Василев СПЕЦИФИЧНИ ОСОБЕНОСТИ, СЪСТОЯНИЕ И ТЕНДЕНЦИИ ВРАЗВИТИЕТО НА ПАЗАРА НА ТРАНСПОРТНИ УСЛУГИ В БЪЛГАРИЯ	214
Гален Петров Русинов РОЛЯТА НА РЕГУЛАТОРНИТЕ РАМКИ НА ЕС ЗА ОГРАНИЧАВАНЕ НА ЕМИСИИТЕ ОТ ПАРНИКОВИ ГАЗОВЕ	226
Горян Благовестов Милев ТРАНСФОРМАЦИЯ НА ИКОНОМИЧЕСКИТЕ СИСТЕМИ: ПРЕДПОСТАВКИ, ЗАКОНОМЕРНОСТИ, КОНЦЕПЦИИ	235
Елена Росенова Костадинова ДЕМОГРАФСКА ОЦЕНКА НА ПРИДУНАВСКИТЕ ОБЩИНИ КАТО ФАКТОР ЗА ИНТЕГРИРАНО РАЗВИТИЕ	247
Живка Антонова Петрова ВЛИЯНИЕ НА ПАРАЛЕЛНИЯ ИЗНОС НА ЛЕКАРСТВЕНИ ПРОДУКТИ ВЪРХУ ПАЗАРА НА ЛЕКАРСТВЕНИ ПРОДУКТИ В БЪЛГАРИЯ.....	263
Иванка Стефанова Янкова СТАТИСТИЧЕСКИ АСПЕКТИ НА УСТОЙЧИВОТО РАЗВИТИЕ – ПОЛИТИКИ, МЕТОДОЛОГИЯ, ИНДИКАТОРИ.....	278
Ивелин Симеонов Кичуков БОРСОВ АНАЛИЗ И ОЦЕНКА НА ТУРИСТИЧЕСКИТЕ ДРУЖЕСТВА НА БЪЛГАРСКИЯ КАПИТАЛОВ ПАЗАР	294
Ивелина Йорданова Станева ESG СТРАТЕГИИ ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ В БЪЛГАРСКИТЕ БИЗНЕС ОРГАНИЗАЦИИ.....	307
Йордан Николаев Колев ИНТЕГРИРАН БАЗИРАН НА МЯСТОТО ПОДХОД – ОСНОВНИ СПЕЦИФИКИ И ПРИЛОЖЕНИЕ	322
Мирчо Радостинов Стоянов АНАТОМИЯ НА ФИНАНСОВИТЕ КРИЗИ: ОТ ГОЛЯМАТА ДЕПРЕСИЯ НАСАМ	335

Наталия Стоянчева Стоянова СТРАТЕГИЧЕСКИ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕДРЕАЛИЗИРАНЕ ЦЕЛИТЕ ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ В БИЗНЕС СЕКТОРА.....	345
Невена Руменова Ляскова-Великова РОЛЯ НА ИНОВАЦИИТЕ В ТУРИЗМА	359
Николай Василев Тодоров ЯПОНСКИ НОРМАТИВНИ РЕШЕНИЯ ЗА НАЛАГАНЕ МОДЕЛА НА КРЪГОВА ИКОНОМИКА	370
Петя Йорданова Тодорова ВЛИЯНИЕ НА КОНСТАТИРАНИ ОТ ПРИХОДНАТА АДМИНИСТРАЦИЯ НЕРЕАЛНИ ДОСТАВКИ ВЪРХУ ОБЛАГАНЕТО ПО РЕДА НА ЗКПО НА КРЕДИТНИТЕ ИНСТИТУЦИИ	384
Пламена Йорданова Колева СТАТИСТИЧЕСКИ АНАЛИЗ НА ДИНАМИКАТА НА ВХОДЯЩИЯ ТУРИЗЪМ В БЪЛГАРИЯ	396
Радка Иванова Василева ЛИКВИДАЦИОННИТЕ РАЗНОСКИ КАТО НЕДЕЛИМА ЧАСТ ОТ АНАЛИЗА НА РЕЗУЛТАТИТЕ ПО ИМУЩЕСТВЕНО ЗАСТРАХОВАНЕ В БЪЛГАРИЯ.....	411
Радослав Радославов Хитов ФРАГМЕНТАРЕН АНАЛИЗ НА ПАЗАРА НА ПЕТРОЛ В СВЕТОВЕН МАЩАБ	427
Силвия Петрова Петранова ПРОБЛЕМИ И ПЕРСПЕКТИВИ ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ НА СЕКТОР АКВАКУЛТУРИ – ЕДИН ОТ СЪЛЪБОВЕТЕ НА СТРАТЕГИЯТА ЗА „СИН РАСТЕЖ“	437
Снежана Веселинова Найденова ПРЕДПРИЕМАЧЕСКИЯТ МОДЕЛ НА ОБУЧЕНИЕ КАТО ИНОВАТИВНА ПРАКТИКА В ОБРАЗОВАТЕЛНАТА СИСТЕМА – ПРОБЛЕМНИ ОБЛАСТИ, РЕЗУЛТАТИ И ЕФЕКТИ	452
Стелиян Богданов Стефанов ДАНЪЧНО-ОСИГУРИТЕЛНИ МОДЕЛИ В ЕС.....	469
Стефан Ангелов Пешов ПОЛЗИ ОТ ПОДОБРЯВАНЕ НА СЪБИРАЕМОСТТА ОТ ДАНЪЦИТЕ ВЪРХУ СДЕЛКИТЕ С ГОРИВА И НЕФТОПРОДУКТИ В БЪЛГАРИЯ	481
Тодор Димитров Георгиев ФОТОВОЛТАИЧНИТЕ ЦЕНТРАЛИ В ЕНЕРГИЙНИЯ БАЛАНС НА БЪЛГАРИЯ – СЪСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВИ.....	491

Христо Симеонов Василев ПОДХОДИ ЗА РАЗРАБОТВАНЕ НА СТРАТЕГИИ ЗА ИНТЕГРАЦИЯ НА БИЗНЕСА.....	502
Цветомира Георгиева Велева МАКРОПРУДЕНЦИАЛНИТЕ ПОЛИТИКИ – ИНСТРУМЕНТ ЗА ПРЕДОТВРАТЯВАНЕ НА AD-НОС СИТУАЦИИ И РИСКОВЕ ПРИ БАНКИРАНЕТО	515
Цондю Стойчев Цондев ВЛИЯНИЕ НА ПАНДЕМИЯТА COVID-19 ВЪРХУ ЦЕНИТЕ НА НЕДВИЖИМИТЕ ИМОТИ – ГЛОБАЛНИ СВИДЕТЕЛСТВА И НАЦИОНАЛНИ ОСОБЕНОСТИ	529
Шендоан Ремзи Халит РОЛЯТА НА ЛИДЕРСТВОТО В ПУБЛИЧНИЯ СЕКТОР.....	541

ГОДИШЕН
АЛМАНАХ
НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ НА ДОКТОРАНТИ
Студии и статии
Том XV – 2022, книга 18

Даден за печат на 18.12.2023 г., излязъл от печат 20.12.2023 г.
Поръчка № 18868; формат 16/70/100; тираж 60

ISSN 1313-6542

Издателство и печат: Академично издателство „Ценов“
Свищов, ул. „Цанко Церковски“ 11А